

Att manipulera med språket

Av Lars Melin

Språket är som gjort för manipulationer. Frågan är om det inte faktiskt är gjort för att vi ska kunna tänja och dra på sanningen. För det är ju vi människor som skapat språket efter våra mänskliga behov.

Ingen behöver lära sig att manipulera med språket. Alla som någon gång kommit hem med underbetyg, kommit för sent till jobbet eller velat imponera på en tjej vet precis hur man gör. Men rent tekniskt, hur går det till?

Grices maximer

Oxfordfilosofen Paul Grice har slagit fast fyra maximer för det perfekta språkliga samarbetet. Hans tanke är att mänsklig samvaro bygger på ömsesidig tillit, och därför krävs viss språklig disciplin. Paul Grice lever förstås i idealens värld, men vi andra som har skummare avsikter vänder lite diskret upp och ner på hans maximer.

För att testa maximerna behöver vi en sanning att manipulera. Vi tänker oss att en liten gosse får frågan: ”Nå, du har väl gjort läxan?” Det sanna svaret är ”*Nej, jag har inte gjort läxan men vill gå ut ändå.*” Det duger inte, alltså får han pröva maxim efter maxim.

Paul Grices första princip är **ljug inte**. Ingenting är lättare att bryta mot än denna. Svaret ”ja” klarar vi på en tiondels sekund, och det enda problemet är att få det att låta äkta. Riktigt förslagna små gossar prövar i stället den stora lögnen: ”Ja, vi hade Napoleonkrigen i läxa. Jag har läst på, och jag kollade lite mot Nationalencyklopedin på nätet också. Skolböckerna är inte riktigt uppdaterade i alla detaljer.”

Men, som Corneille brukar säga: *Il faut bonne mémoire après qu'on a menti*. Man ska ha bra minne om man ska ljuga.

Den andra principen är **var relevant**. Det finns alltid en möjlighet att svara på en annan fråga eller säga någonting som ser ut att ha med saken att göra och därför verkar vara ett riktigt svar. Vad sägs om detta: ”Vi hade Napoleonkrigen. Men det står mycket bättre i Nationalencyklopedin”? Allt är sant, men är det svar på frågan?

Den tredje principen är **lämna lagom mycket information**. Den som tar emot vårt budskap utgår i regel från att det är precis så vi gör och anser sig inte behöva lägga till eller dra ifrån något. Ett förslag: ”Vi har Napoleon i läxa. Nu vet jag precis hur liten krigare han var.” Genom att vinka med att vi kan en detalj skapar vi föreställningen om att vi kan alla detaljer och helheten också. Vi har alltså lämnat för lite information i missledande syfte.

Motsatsen, att lämna för mycket information, kan illustreras med den välkända logboksanteckningen ”Kapten nykter hela dagen”. Denna information behöver inte lämnas om kaptenen normalt är nykter, alltså blir tolkningen av att vi lämnar för mycket information att han för en gångs skull var nykter just denna dag.

Sista maximen är **var tydlig**. Det finns alltid möjligheter att trixa med språket så att total oreda uppstår. "Napoleonkrigen är knepiga grejer och jag skulle inte ljuga om jag sa att jag inte fått grepp om saken." Var så god och pröva själv om du kan få rätsida på alla negationer. Har han fått grepp eller inte?

Att vinkla

Ingenstans har Gricemaximerna – den omvända tillämpningen, alltså – sådan omfattande tillämpning som i tidningsvärlden. Det ingår i journalistutbildningen att lära sig hitta vinklar för nyheter. Och inte bara där. De flesta vinklingar har goda avsikter, som denna, men tänk på att samma teknik kan användas för de mörkaste syften.

Om redaktören för personaltidningen får texten här nedan blir hans omedelbara reaktion att låta redigeringspennan fara över papperet:

Torbjörn Andersson är född i Stinkträsk 1955. Efter grundskolan och några år som furir i Boden kom han i industrin sedan han flyttat till Eskilstuna, där han stod vid slipen i sex år. Så småningom avancerade Torbjörn till förman på mekaniska verkstaden hos Söderlunds tills han fick sparken därifrån, därför att ingen stod ut med honom längre. Torbjörn är en sur, prestige bunden jävel som hållit på i vårt företag nu i många år och försökt jobba sig upp.

Och förmodligen blir detta resultatet:

Torbjörn Andersson är bördig från övre Norrland där han såg dagens ljus 1955. Efter avslutad utbildning och militärtjänst flyttade han till Eskilstuna där han arbetade inom tillverkningsindustrin, bl a Söderlunds mekaniska där han en tid hade en ledande befattning. Torbjörn är en seriös, målmedveten och resultatfokuserad medarbetare.

Det mesta i vinklingens värld handlar om att höja abstraktionsgraden, till exempel göra om *grundskolan* till *avslutad utbildning*. Men det handlar också om att välja perspektiv. *Sur* är inte lika trevligt som *seriös*. Det är alltså Greices maxim 4 som vinklarna gillar bäst.

I vinklingens teknik ingår också konsten att utse den skyldige och den drabbade. Om texten här nedan objektivt redogör för vad som verkligen hänt, så kräver den journalistiska dramaturgin att skuldvinkeln blir den rätta.

Det inträffade flera halkolyckor på Stockholms infarter i morse. Den allvarligaste var en seriekrock på E18 i höjd med Lahäll. Då en King Cab sänkte farten åkte en Renault Clio in i bakpartiet. Krocken sänkte farten ytterligare vilket ledde till att fler fordon åkte in i varandra. Totalt sju bilar fick mer eller mindre allvarliga plåtskador, men inga människor skadades allvarligt.

Visst blir det bättre om den stora bilen är skurk och den lilla offer? Men det är också en poäng om det är minstingen som ställer till med maximalt trafikchaos.

King Cab skapar kaos på E 18	Renault Clio startar seriekrock på E18
------------------------------	--

<p>Det var blixthalka när Täbyborna körde in till stan i morse. Den allvarligaste av flera olyckor var en seriekrock i höjd med Lahäll. Helt utan anledning gjorde en Nissan King Cab en plötslig inbromsning, och den efterföljande personbilen, en Renault Clio, hade i halkan ingen möjlighet att få ner farten utan fick sitt framparti intryckt av den stora trucken. Inte mindre än fem av de bakomvarande fordonen körde sedan med större eller mindre plåtskador som följd in i seriekrocken. Ingen människa skadades allvarligt.</p>	<p>Det inträffade flera olyckor på Stockholms infarter i morse. Den allvarligaste var en seriekrock i höjd med Lahäll. Det hela började med att en Renault Clio körde rakt in i bakpartiet på en Nissan King Cab. Båda bilarna förlorade fart, och de efterföljande bilarna låg för nära för att kunna få ner hastigheten i tid. Totalt sju fordon var inblandade i krocken, men inga människor skadades allvarligt.</p>
---	--

Greppet är så enkelt att man skäms. Det handlar om att tala om vem som började. Samma regel som på dagis, alltså: "Det var han som började".

Sett genom ett temperament

Det är naturligt för människor att vara positiva eller negativa, optimister eller pessimister, för eller emot. Det är så naturligt att de flesta har svårt att skriva strikt neutrala texter. Lite beroende på hur vi känner oss i TV-soffan blir det den ena eller den andra av dessa två versioner:

Dur	Moll
<p>Den nya dokusåpan bjöd på många spännande vinklingar på ett alltid lika populärt tema. Nya djärva utmaningar, och många spännande personligheter garanterar ett hissnande fortsättning som vi bara inte får missa.</p>	<p>Den nya dokusåpan krystade fram ett par ansträngda grepp på ett redan uttjat tema. Nya fåniga tramsigheter och hispiga och ego-trippade wannabes ger en antydning om en fortsättning vi vill se så lite som möjligt av.</p>

Å andra sidan kräver det att vi håller tungan rätt i munnen för att vi ska kunna åstadkomma något neutralt. Och ändå blir det inte riktigt bra.

Neutral

Den nya dokusåpan erbjöd ett par nya varianter av tidigare använda grepp. De medverkande hade olika framtoning. Vi vet inte hur populär serien kommer att bli.

Men vi ha fler skalsteg i vårt temperament. Precis samma person kan ses på minst tre olika sätt:

Indignation	humor	empati
-------------	-------	--------

<p>Nu har Nisse gått och slöat här så länge någon kan minnas. Han får inte ett smack gjort – om han över huvud taget är här. Vanliga scheman, regler och krav tycks gälla för andra, men inte för Nisse. Många har fått sluta här under årens lopp, men inte Nisse. Man skulle tro att han äger stället. Här på Kränger & Co ställer vi upp för varandra, men aldrig att vi backar en som är smitare för jämnan.</p>	<p>Den verkliga sevärdheten här på Kränger & Co är Nisse. Men man måste vara tålmodig, för det är inte varje dag man kan få syn på honom. Säkraste stället är bakre delen av lagret. Där kan man på avstånd se honom sitta och röka, men man måste vara försiktig för han är mycket skygg, inte bara arbetskygg. Tidigare sågs Nisse ofta flaxa runt på företaget från pratstund till pratstund, men numera har kvittret tystnat och flykten begränsas till arbetsflykt.</p>	<p>Nisse är en verkligt ensam människa. Hans arbetskamrater undviker honom. De ser ner på honom därför att han inte når upp till deras enorma prestationskapacitet. De ser inte människan Nisse utan bara arbetsuppgifterna. Därför är de helt blinda för hans mjuka och empatiska läggning, hans sinne för harmoni och skönhet och hans kontemplativa livsstil. Det tysta föraktet har lett till att Nisse blivit allt mer tillbakadragen.</p>
--	--	---

Här handlar det mest om perspektiv. Ska vi se på Nisse riktigt nära, eller på rejält avstånd, eller rent av betrakta honom som en fågel?

Avslutning

Om vi manipulerar med språket så beror det förstås på vår flexibla hållning till sanningen. Men det räcker inte som förklaring. Det handlar också textkonventioner och – inte minst – om språket själv som ställer till det.

Avslutningsvis är det dags för ett allvarsord. Det är inte gratis att manipulera med språket. Bit för bit undergräver vi det förtroende som är en så viktig förutsättning för att de andra ska lita på oss och låta oss få vår vilja igenom.